

ZAPISKI IN GRADIVO

PROF. DR. RAJKO NAHTIGAL

(1877—1947)

1. ŽIVLJENJE IN DELO

Nedavno je bolj v tihoti, kakor je zaslužil, praznoval sedemdesetletnico svojega rojstva univ. prof. dr. *Rajko Nahtigal*, vodja Slovanskega instituta ljubljanske univerze, prvi predsednik Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani itd. Naša dolžnost je, da si vsaj nekoliko ogledamo njegovo življenje in delo in mu določimo mesto, ki mu pripada v slovenski in slovanski znanosti.

Prof. Nahtigal (naš »ata«, kakor smo ga imenovali že njegovi prvi učenci na ljubljanski univerzi l. 1919/20) se je rodil 14. aprila 1877 v Novem mestu kot sin tamkajšnjega gimnazijskega profesorja. Ljudsko šolo in prva dva razreda gimnazije je obiskoval v Novem mestu. Ko mu je 1889 umrl oče, se je rodbina preselila v Ljubljano. Tu je mladi Nahtigal dovršil 1895 gimnazijo in jeseni odšel na Dunaj študirat slovansko filologijo in primerjalno jezikoslovje. Diplomiral in doktorske izpite je napravil 1900, promoviral in absentia 15. febr. 1901, ker je bil že prej za dve leti odšel s štipendijo prosvetnega ministrstva v Rusijo, da se usposobi za učitelja ruščine na dunajskih visokih šolah. Od povratka 1902 do 1913 je tako službo tudi opravljal kot lektor in profesor. L. 1913 pa je bil po Štrekljevi smrti postavljen za izrednega profesorja slovanske filologije s posebnim ozirom na slovenski jezik in literaturo na univerzi v Gradcu. L. 1917 je postal redni profesor istotam in prišel 1919 na novo univerzo v Ljubljani. Tu ima še danes stolico za splošno slovansko filologijo s staro cerkveno slovanščino. Bil je prvi dekan ljubljanske filozofske fakultete, 1927/28 rektor, ustanovitelj in organizator in ves čas do danes tudi vodja Seminarja, sedaj Instituta za slovansko filologijo. Imel je še mnogo drugih funkcij, ki so mu dostikrat jemale dragoceni čas.

Zanimanje za jezikoslovje je prinesel že iz srednje šole, kjer sta mu v tem bila vneta tovariša sošolca Pečar in Kunšič. Osnovna dela o fonetiki (Sieversa), stari cerkveni slovanščini (Leskiena) in primerjalni ide. gramatiki (Brugmanna) si je bil v glavnem prisvojil že v gimnaziji. Tako je prišel na univerzo dobro pripravljen in je takoj spočetka opozoril nase svoje profesorje. Na Dunaju je poslušal predavanja slovečih filologov, jezikoslovcev in zgodovinarjev: Jagića, K. Jirečka, Vondráka, Meringerja idr. Že v Ljubljani so ga zanimala vprašanja o slovenskem akcentu in vokalni kvaliteti, ki so mu jih sprožile Škrabčeve in Valjavčeve razprave. Zato ni čuda, da je kot začetnik v Jagičevem seminarju predaval o »kavzalnem neksu med akcentom in vokalno kvaliteto v slovenščini«. Poleg slovenščine ga je koj spočetka priklenila nase tudi ruščina. Zmeraj bolj pa ga je privlačeval v svojo smer znanstvenega raziskovanja veliki slo-

vanski filolog V. Jagić, ki je takrat na dunajski univerzi nadaljeval delo velikih začetnikov slovanske filologije: Dobrovskega, Kopitarja in Miklošiča. To se vidi že iz obširne in temeljite ocene Goetzove knjige o slovanskih apostolih. Prav tako kaže močan Jagićev vpliv tudi Nahtigalova doktorska disertacija »Beseda treh svjatitelej«. V Rusiji je nadaljeval in poglobljal svoje starocerkveno-slovanske študije in celo predaval o vprašanih esl. prevoda svetopisemskih knjig stare zaveze. Rezultate teh svojih študij je priobčil v knjigi Něskol'ko zamětok...

Lektorska služba na Dunaju je nadaljevanje teh raziskav nekoliko zavrlo, profesura v Gradcu pa ga je zopet vrnila znanosti, a mu narekovala nove naloge: od slovanske filologije se mu je delo močno obrnilo v zgodovino slovenskega jezika. O tem pričajo razprave o brižinskih spomenikih (ČZN in ČJKZ).

L. 1917 je v aprilu in maju potoval na povabilo albanske literarne komisije v Albanijo (že prej je v Pekmezijevi Grammatik der albanischen Sprache 1908 napisal ves teoretični in jezikovno-zgodovinski del). Po nadrobnej študiju elbasanskega narečja je ugotovil, da je to osrednje albansko narečje najbolj prikladno za albanski knjižni jezik. Tako je torej kumoval albanskemu knjižnemu jeziku. O albanščini je tudi napisal več razprav.

Prihod na ljubljansko univerzo je smer njegovega znanstvenega dela zopet preokrenil, a to pot na njegovo izhodno zanimanje, na splošno slovansko filologijo in zlasti na staro cerkveno slovanščino. Ko je bil uredil slovanski seminar in se tudi življenjsko v Ljubljani ustalil, je šele mogel začeti sistematično pripravljati svoje velike reči. Skoraj lahko rečemo, da so njegove največje in najbolj tehtne razprave in knjige izšle od 50.—70. leta njegove starosti.

Če pogledamo bibliografijo Nahtigalovih spisov, vidimo, da stoji v ospredju vsega njegovega dela *stara cerkvena slovanščina*; za njo sledijo vprašanja *iz slovanske filologije ter primerjalne slovanske slovnice* ipd., nato problemi *slovenskega jezika in literature*, potem *ruščina*, dalje *albanščina* in naposled vprašanja *o organizaciji znanstvenega dela* ipd.

Njegove zgodnje razprave in ocene iz območja *stare cerkvene slovanščine* (Beseda treh svjatitelej, Něskol'ko zamětok, ocena Goetzove knjige o slovan. apostolih) smo omenili že zgoraj. Važnost Nahtigalovih izsledkov v Rusiji je poudaril že Jagić (Entstehungsgesch.², str. 442 sl.). V dobo pred vseučiliško profesuro v Gradcu spada iz stare cerkvene slovanščine le še ocena Leskienovih knjig Grammatik der altbg. (aksl.) Sprache 1909 in Handbuch der altbg. (aksl.) Sprache 1910 v LZ XXXI, 1911. Prva študija o problemih stare cerkvene slovanščine spada šele v začetno ljubljansko dobo: Oblike po osnovah na -u- v starocerkvenoslovanskih spomenikih (Zbornik... A. Beliču, 1921, 87—96). Tu obravnava na osnovi obširnega gradiva iz stesl. spomenikov in živih slovanskih jezikov, kako so nekdanje u-jevske osnove vplivale na stare o-jevske osnove, zlasti v dat. sg. in gen. pl., pozneje tudi v nom. pl., še kasneje v gen.-lok. sg. in v instr. sg. in pl. pa v dat. in lok. plurala. Pri tem skuša najti tudi vzroke tem analogijam.

V Doneskih k vprašanju o postanku glagolice (Razprave ZDHVI, 1923, 135—176) razpravlja najprej o črki »pec«. Na osnovi glagolskih tekstov in Hrabrove apologije slovanskih pismenk prihaja pisec do sklepa, da je prvotna glagolica imela tudi grški ϑ in da se spočetka prvotni ϑ ni nadomeščal s t ; ker je Konstantin grški ϑ bržkone izgovarjal kot nekaj glas med p - f , je vzel zanj ime in končno obliko po hebrejsko-samaritanskem »pec« in mu dal isto številčno vrednost 800 in seve tudi semitski izgovor p - f . Ta črka je po svoji glasovni vrednosti sovpadala s φ in se je zato v Panoniji in na Moravskem začela nadomeščati s t . Dalje razglablja Nahtigal v tej razpravi še o smislu nekaterih negrških

elementov v grškem delu glagolice; gre namreč za znaka *k* in *e*, ki sta obrnjena na levo stran kakor v semitskih abecedah; vzeta sta iz hebrejsko-samarit. abecede. V naslednjih poglavjih govori še o glagolskih znakih za *b*, *ž*, *dz* in *č*, o individualni stilizaciji glagolske azbuke in o *hl̥* in *t̥* v že omenjeni Hrabrovi apologiji slovanskih pismenk.

Razprave ZDHV II, 1925, 221—288, so prinesle obširno študijo o Starocerkvenoslovanskem evhologiju. Najprej navaja pisec razna mnenja o sorodnosti treh listov, imenovanih »die Liturgie von Sinai«, s sinajskim evhologijem. Nekateri starejši slovanski filologi (tudi Jagić) so menili, da so ti trije listi del sinajskega evhologija, drugi pa, da je ta sorodnost le navidezna. Prof. Nahtigal ponovno pretresa to vprašanje in prihaja že na podlagi opisa in paleografskih izsledkov do zaključka, da je »oboje, i odlomek i kodeks, napisala ista roka«. To dokazujejo tudi kratice in razna diakritična znamenja, raba *ϑ* in *ϕ*, kontrakcija samoglasnikov, epentetični *l*, morfološka struktura jezika v obeh spomenikih, leksikalna stran, vsebina in sestav kodeksa itd. Ob podrobni analizi prihaja torej pisec do prepričanja, da je »Tekst sinajskega glagolskega odlomka liturgične vsebine, ki je skupno z glagolskim, t. zv. sinajskim evhologijem prvotno pripadal isti knjigi glagolskega evhologija v širjem in starem zmislu besede«. Na koncu je priobčil tekst odlomka v transkripciji s podrobnim komentarjem in dodal še seznam besed tega odlomka. Tako je vprašanje te zveze končno rešil. S to razpravo se začenjajo tudi njegove priprave za kritično izdajo vsega sinajskega evhologija. Izdajo je preračunal na tri dele. Doslej sta izšla dva:

Euchologium sinaiticum. I. del: fotografski posnetek. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1941, in Euchologium sinaiticum. II. del: tekst s komentarjem. 1942.

Tretji del je še v pripravi in bo obsegal študijo o kodeksu in jeziku.

V predgovoru k I. delu podaja izdajatelj najprej »kratek pregled, nekaj obračun o dosedanjih izdajah starocerkvenoslovanskih spomenikov« in s tem nekoliko utemeljuje potrebo po moderni kritični izdaji. Dostavlja tudi kratko zgodovino priprav za to izdajo.

Fotografski posnetki so zelo jasni, čeprav je povečava znatno manjših fotografij dala ponekod nekoliko bledejši strani.

Tekst v drugem delu je transkribiran v cirilico po načinu, kakor ga je za izdajo takih spomenikov uvel V. Jagić. Podlaga so ji seve fotografski posnetki v I. delu. V predgovoru govori prof. Nahtigal o problemih take transkripcije (o označbi znakov za pridih, o interpunkciji, razlikovanju malih in velikih črk, pisnih in drugih pomotah v rokopisu spomenika itd., itd.), o načinu komentarja in pripomb pod črto in o potrebi podrobnega frazeološkega stesl. slovarja. Predgovoru sledijo kratice za komentar, nato »Okrajšave v sinajskem evhologiju«, seznam v knjigi navedenih publikacij in kratice stesl. in esl. spomenikov, potem pa transkribirani tekst samega evhologija in omenjenih treh listov odlomka. Na koncu so še dostavki in popravki, seznam stesl. besed in kazala s seznamom fiskovnih pomot. Komentar pod črto je izredno izčrpen in natančen. Nekatere opombe so že kar podobne majhnim razpravam. Sploh moremo reči, da je to najmodernejša izdaja katerega koli starejšega jezikovnega spomenika in naravnost vzorec za take izdaje. Le škoda, da še ni izšel III. del.

L. 1936 je v Razpravah ZDHV št. 15 izšla knjiga 79 strani z naslovom Starocerkvenoslovanske študije. V njej razlaga avtor najprej dve stesl. besedi iz kijevskih listov: 1. *ϑ̑s qd̑* (communio) in stvn. *wizzōd* z naslonitvijo na slovan. sufiks. *-qd-*; 2. *rovanije* (munera) iz neke suponirane stvn. besede *orvan* ali *aravanī* fem.; dalje izraz *pot̑p̑ēga*, *pod̑b̑ēga* ipd. »uxor dimissa« v starih

cerkvenoslovanskih spomenikih. To besedo pravilno razlaga iz *po-tp̄p̄ęga*, kakor kaže vzhodnoslovenska *potepiga*. *Dzčluto* iz Glagol. Cloz. pomeni »silno, zelo težko« in ga prof. Nahtigal dobro razlaga iz korena *dzčl-* z nekakim avgmentativnim sufiksom *-ut̄*, ki je znan iz slovanskih jezikov. (Gl. Kuljbakinovo oceno v JF XVI 225-8.)

V Razpravah AZU, Filoz.-filol.-hist. razr., knj. I, 41—156, je l. 1943 izšla obširna Nahtigalova razprava Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvornih pesnitev. Gre za: 1. Azbučno molitev pesnitev z akrostihom prvotno azbuko, imenovano »Tolkovaja azbuka«, pred predgovorom k razlagam nedelj-skih evangelijev Konstantina prezbitera bolgarskega, učenca Metodovega, kakor se sam imenuje; 2. t. i. »Proglas svetemu evangeliju« na začetku nekih rokopisov popolnega evangelija (tetraevangelija) z imenom Konstantina filozofa, oziroma sv. Kirila v naslovu, in 3. Pohvalo carju Simeonu v Svjatoslavovem zborniku 1073. l. Važnost rekonstrukcije teh pesmi je v tem, ker nazorno kažejo, »da najstarejši tip starocerkvenoslovanskega jezika s še praslovanskim glasoslovnim zakonom brezizjemno odprtih zlogov, s polno glasovno veljavnostjo obeh redukcijских vokalov *ѣ* in *ѥ* i, dr. ni nobena fikcija«. Rekonstrukcija je pisec s skrajno natančnostjo naredil po nadrobnejšem študiju paleografskih, glasoslovnih, verzifikacijskih, vsebinskih in drugih momentov.

V področje stare cerkvene slovanščine spadata še dve važni Nahtigalovi razpravi: Starocerkvenoslovanski imperativ s formantom *a(ê)* v Razpravah AZU II, 1944, 77—96, in Starocerkvenoslovanski part. praes. act. *gr̄ędęi : gr̄ędy* i. pod. (istotam, str. 97—109). V prvi je ob izčrpnem gradivu iz stsl. in csl. spomenikov dokazal, da se je analogija po sedanjših osnovah na *-ie-* prvotno uveljavila pri glagolih s konzonantom pred *-ie-* le tedaj, če je bil korenski vokal padajoče intoniran in je bil zato poudarjen imperativni formant, n. pr. *pokažęte* po *nesęte* proti *pláčęte*. Pozneje se je analogija razširila, dokler ni prišlo do stanja, kakor ga kaže vzhodnomacedonsko narečje vasi Suhò, kjer se imperativ (po 2. os. pl.) redno tvori s poudarjeno pripono *-ê-*. V drugem delu razlaga Nahtigal na podoben način oblike, kakor *ubięmъ* ipd., ki jim je povod poseben fonetični razvoj korenskega samoglasnika.

V drugi razpravi navaja najprej zgodovino problema *gr̄ędęi : gr̄ędy*, nato našteva iz stsl. spomenikov vse gradivo in prihaja do sklepa, da pri tem pojavu ne gre, kakor so doslej mislili, za analogijo po mehkih osnovah, marveč da so bili izhodišče analogiji atematični glagoli v zvezi z obliko 3. os. pl. na *-ętъ* (*vędętъ, ędętъ, dadętъ*).

Problemom slovanske filologije in primerjalne slovanske slovnice, etimologije ipd. je posvečenih precej Nahtigalovih del. Sem gredo najprej nekatere imenoslovne raziskave: Doberdò — Doberdob (Carn. 8, 1917, 165—191), Koren vend- vond- (ČJKZ 2, 1920, 125—126), Prisuha — prešuštvo (ČJKZ 3, 1921, 63 do 70), Donesak k zgodovini vprašanja o imenu Hrvat (Etnolog 10, 385—413) in O imenu panonskoslovenskega kneza Koclja (Slov. jez. 2, 1—14). Tudi nekatere ocene, poročila in zlasti življenjepisi V. Jagića, M. Murka, Baudouina de Courtenaya in Fr. Miklošiča spadajo v to skupino.

Najvažnejša s tega področja pa je Nahtigalova knjiga Slovanski jeziki I. (V Ljubljani 1938.) To je moderna primerjalna slovnica slovanskih jezikov. Izredni napredek te knjige vidimo že, če jo primerjamo z Miklošičevo in Vondrákovo primerjalno slovnico slovanskih jezikov. Miklošič obravnava vsak slovanski jezik posebej: staro cerkveno slovanščino, slovenščino, bolgarščino, srbščino in hrvaščino, maloruščino, ruščino, češčino, poljščino, zgornjo in spodnjo lužiško srbščino. Tako se vsak pojav obravnava pri vsakem jeziku. Modernejši je že Vondrák. Ta razlaga najprej izvor in razvoj pojava v praslovanščini, nato

pa spremembe v posameznih slovanskih jezikih. Nahtigalovo obravnavanje pa je čisto sintetično; deli le predhistorično dobo od historične. Nahtigal sam poudarja v predgovoru: »Novi način izlaganja je v tem, da je z ene strani časovno ločena historična doba posameznih slovanskih jezikov od predhistorične praslavanske, v kateri je vladala dialektično razmeroma še malo diferencirana skupnost, in da je z druge strani gradivo za obe dobi razvrščeno po občin vidikih glavnih črt in razvojnih smeri slovanske jezikovne individualitete.« Zato se zlasti v glasoslovju posamezni pojavi »najbolje obravnavajo pod skupnim vidikom-povzročiteljem«. Škoda je le, da je obravnavanje ponekod nekoliko preskopo in da je v knjigi obdelano samo glasoslovje in oblikoslovje. Zelo bi bili piscu hvaležni, če bi nam dal še II. del: besedotvorje in sintakso.

Izrednega pomena za slovansko filologijo je tudi Nahtigalova kritična izdaja Jerneja Kopitarja spisov II. del. Srednja doba: Doba sodelovanja v »Jahrbücher der Literatur« 1818—1854. 1. knjiga, 1944; 2. knjiga, 1945.

Željo, da bi se zbrali in ponatisnili težko dostopni Kopitarjevi spisi, je prvi izrazil M. Čop že l. 1853, za njim pa mnogi drugi: Šafařík, Karadžić itd. Miklošič se je dela lotil in 1857 izdal I. del »Barth. Kopitars kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts«. Drugi del je Miklošič pripravil, ni pa nikdar izšel. Prof. Nahtigal nadaljuje svojo izdajo tam, kjer je Miklošič s I. delom končal. Povod za to izdajo mu je dala 100. obletnica Kopitarjeve smrti (1844—1944), mislil pa je nanjo že najmanj 25 let. Poleg zgodovine Miklošičeve in svoje izdaje Kopitarjevih spisov poudarja Nahtigal izredne Kopitarjeve znanstvene zasluge ne samo za Slovence, temveč za vse Slovane. V predgovoru postavlja Kopitarja v pravilno in tudi lepšo luč, kakor smo ga bili doslej vajeni gledati: mož silnega temperamenta, izredne delavnosti. Saj je gotovo v neki opombi mislil samega sebe, ko je zapisal: »Der Philosoph weiss übrigens, dass starke Thaten nur bey starkem Gefühl (des Hasses wie der Liebe) möglich sind.«

Tekst Kopitarjevih spisov je Nahtigal ponatisnil natančno po originalih z vsemi podrobnostmi tedanjega in Kopitarjevega nemškega pravopisa. K nekaterim mestom v tekstu je ponekod dodal opombe in jih označil s svojo šifro N. Sicer pa nudi komentar samo najnujnejše. Ta izdaja bo odlično rabila slovenskim, slovanskim in drugim filologom, literarnim in drugim zgodovinarjem in raziskovalcem preteklosti ne samo Slovanov, temveč tudi drugih starih narodov v Evropi in Aziji.

Slovenski jezik in literatura sta Nahtigala zanimala že v gimnaziji in na univerzi. Tako je v Prešernovem albumu (LZ 1900) priobčil Slavnostni govor pri dunajski slavnosti Prešernovega rojstva dne 7. marca 1900. Njegovo seminarsko predavanje o slovenskem naglasu smo že omenili. Predavanja o slovenskem jeziku in slovstvu na graški univerzi so ga prisilila, da se je jel podrobneje baviti z nekaterimi vprašanji naše literarne in jezikovne preteklosti. Tako so n. pr. njegovo pozornost takoj zbudili brižinski spomeniki. Z njimi se je ukvarjal v več razpravah (Freisingensia I—IV) in v njih obravnaval glasoslovna, leksikalna, zgodovinska ipd. vprašanja. — V slovensko literaturo sega še njegova razprava Prezrta izdaja I. I. Sreznjevskega slov. nar. pesmi »Mlada Breda« in ziljskega reja (SJ 3, 28—45). Važna so tudi Pisma Ivana Prijatelja s štud. potovanja 1903—4 (LZ 1937).

Ruščina je Nahtigala mikala od vsega začetka. O tem priča več ocen ruskih učbenikov iz dobe lektorstva po dunajskih visokih šolah, dalje knjiga Akzentbewegung in der russischen Formen- und Wortbildung. I. Substantiva auf Konsonanten. Heidelberg 1922. V njej ob neverjetno bogatem gradivu primerjalno razglablja o ruskem naglasu pri samostalnikih na soglasnik. — Lani pa je

izšla še njegova tudi nekoliko historično utemeljena slovnica ruskega jezika. Z njo je dal učiteljem ruščine v roke dragocen pripomoček.

Da je njegovo zanimanje za *albanščino* in potovanje v Albanijo rodilo nekaj pomembnih razprav, smo že povedali.

Naš opis ne bi bil popoln, če se ne bi dotaknili tudi Nahtigalovega *organizacijskega dela*, zlasti v Slovanskem institutu, ki ga je tako rekoč iz nič ustvaril, s tako malenkostnimi krediti, da je naravnost neverjetno, od kod te gore knjig, ki jih ima institut danes. Prof. Nahtigal je bil tudi pobudnik in soustanovitelj časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino, Znanstvenega društva za humanistične vede in Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Katero je torej *Nahtigalovo mesto v slovanski in slovanski znanosti*? Prof. Nahtigal je izšel iz najodličnejše slovanske filološke šole Jagičeve in je tej šoli ostal zvest do konca. Izpopolnil je njene metode do skrajnosti in pokazal v njej ravno tako delavnost kakor njegovi predniki in učitelji. Nahtigal je zadnji iz velike šole slovanske filologije 19. stoletja, zadnji člen v verigi njenih najvidnejših zastopnikov: Dobrovsky — Kopitar — Miklošič — Jagić — Nahtigal. Zdi se, da ta struja danes zamira, da današnja doba blazne naglice nima več časa in potrpljenja za tako nadrobno in vestno delo, kakršno so opravljali ti veliki filologi. Vprašanje je, ali je njihovo delo res že do skrajnosti dognano, da slavistični znanosti ni več potrebno. Vsekakor ne. Saj je prof. Nahtigal sam nakazal še mnogo problemov, ki še čakajo rešitve.

Prof. Nahtigal ima v slovanski znanosti svoje odlično mesto med velikimi filologi, v slovenski znanosti pa se dostojno postavlja ob stran velikanoma Kopitarju in Miklošiču.

R. Kolarič

2. SPISI PROF. DR. RAJKA NAHTIGALA

Kronološki seznam spisov z navedbo poročil in ocen. Kratice kakor v slovenskem biografskem leksikonu, Južnoslovenskem filologu in Roczniku slawistycznym.

1. »L. K. Goetz, Geschichte der Slavenapostel Konstantinus (Kyrillus) und Methodius Gotha 1897«. Ocena. AslPh XX (1898) 124—140.

Prim. F. Pastrnek, Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda. V Praze 1902, str. 2, 10.

2. Francè Prešeren. 1800—1900. Slavnostni govor pri vseslovanski slavnosti na Dunaju. Prešernov album. LZ XX (1900) 720—3.

3. Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte „Бесѣда трехъ святителей“. AslPh XXIII (1901) 1—95, XXIV (1902) 321—408.

Prim. K. Radčenko, Zur Literatur der »Fragen und Antworten«. AslPh XXV (1903) 611.

4. Нѣсколько замѣтокъ о слѣдахъ древнеславянскаго паримейника въ хорватско-глаголической литературѣ. Древности. Труды славянской комиссии Имп. моск. археол. общества III (1902) 175—221, in posebni odtis, Moskva 1902, 47.

Prim. V. Jagić, AslPh XXVII (1905) 451—2 in id., Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue Ausgabe. Berlin 1913, 442—7, 450—65. — J. Vajs, AslPh XXXIV (1913) 483, 494, in id., Sl II (1923—24) 735. — F. Pastrnek, AslPh XXXV (1914) 203, 224—5. — I. Pańkewycz, AslPh XXXV (1914) 587.